

vagyunk, s a nemzet hőskorának hagyományai kebelünk bűnös elhülésében lették sírjokat?”

Reménytelenség és a reményért való küzdelem, a pusztulás-fenyegetés és az építés akarat, a nemzet sorsa fölötti megrendültség és a közjó szolgálata együtt járnak. Szép lenne, ha mindent betöltene az építő szándék és a sikerbe vetett hit. Csakhogy Kölcsey nem azonos a szobrával. Maga is olyan rendíthetetlenül szeretne hinni, ahogyan másokat biztat. Csakhogy mindennek látja az árnyékos, vagy éppen sötét oldalát is. Így aztán már-már természetes, szinte észre sem vesszük, ahogyan együtt jár költészetében a kétségbeesés és az ünnepélyes elragadtatottság.

Legismertebb példája ennek is maga a *Hymnus*. Szerkesztésében, ahogyan az ellentétekkel bánik, a művészi erő szép példáját látjuk: az egész költemény a fény és az árnyék, a diadal és bukás szembenállásának dramaturgiájára épül. Sokan megjegyezték, hogy a magyarok himnuszában nem egy jövőjében bízó nemzet hite jelenik meg; hogy egy sebzett lelkű nemzet fájdalmát fejezi ki. Más himnuszokhoz viszonyítva alighanem igaz is ez az állítás. De Kölcsey világán belül mindenképpen a megszenvedett hit és a reménység verse: a legmélyén alanyi líra, maga a költő harcol benne a romlással, és jut el a bizakodásig. Igent mond az életre, mert aki Isten segítségét kéri, az élni akar.

Hogy milyen mély kétségbeesésre keresett orvosságot, azt a röviddel későbbre keltezett

Vanitatum vanitas mutatja meg: Kölcsey már akkor hozzákezdhetett, amikor kitétte a felkiáltójelet a *Hymnus* végére. Ha nem is dolgozott rajtuk egyszerre, az ikerversek párhuzamosan születtek benne. A *Hymnus*ban a dicsőség és fájdalom képei feleselnek egymással: tézis és antitézis. A *Vanitatum vanitas*ban „minden hiábavaló”, maga a nagyság és diadal minősül kudarcnak, a vers egyetlen nagy tagadás; antitézisek sorozata. A *Hymnus* meghagyja a szintézis reményét, hogy jó és rossz a történelemben nemcsak kiegyenlítheti egymást, hanem még jóra is fordulhat a világ. A *Vanitatum vanitas* költője már nem ismer győzedelmet, nem remél semmit. Nem kétségekkel birkózik, kétségbeesett. Olyan sötétnek látja a jövőt, hogy maga a történelem, az emberi élet nagy foglalat, örök-értvényűnek tekintett diadalaival együtt vesztí el értelmét a szemében, s bizonyul könnyűnek *A Prédikátor Könyve* tanítása és saját gondolkodása lételeméleti és teológiai mérlegén.

Aki élete akár egyetlen pillanatában is így látja a világot, az máskor is a lét és a nemlét határán egyensúlyozik. Annak az élet maga táplálja kétségbeesését. Ez a belső pokol folyamatosan emészt. Még akkor is, ha nem akarja elpusztítani magát.

Magyarázhatjuk e megrendülést Kölcseynek a személyes életében és kora közéleti küzdőterein elszenvedett keserves tapasztalataival, de ezt a verset még az utókor által ismert megpróbáltatások és közéleti megaláztatások előtt írta.

A kétségbeesés belülről fakad, és ezen még kora sem tudott változtatni: az a reformkor, amit a nemzeti emelkedés aranykorának tartunk azóta is.

Hiába szervezett a maga körébe álmosdi és csekei intellektuális és személyes magányának ellensúlyozására alkalmas kis kört, a megyei és az országos politikában való szereplésének tapasztalatai, anyagi gondjai, személyes sorsának alakulása, fájdalmi akár külön-külön is elegendőek lehettek ahhoz, hogy ne is láthassa másként, mint hogy a világ maga a hiábavalóság hiábavalósága... A romantika diadalát megelőző Vörösmartynak néhány évvel később nem kellett finomkodnia. Sőt: ki is kellett mondania, hogy az ember „sárkányfog vetemény”, és „nincsen remény”. A földnek Kölcsey antropológiájában sem fájt kevésbé az ember, de férfiszemérmé és a költészetében meghatározó klasszikus művészi normák nem engedték, hogy elmondja azt, ami legjobban fájt neki. De teljesen el sem titkolhatta, a maga filozofikus visszafogottságával szolt róla: a Szentírást hívta segítségül. Illendőségből? Szokásból? Tapintatból? Vagy a megpróbáltatások embereként megérezte, hogy mindenütt jobban kedvelik az ideálképeket formázó szobrokat, mint a szenvedő és szeretetet éhező embereket?

OLÁH JÁNOS

„Hymnus minden időben”

Cseke, 1823. január 22. Ezt a dátumot kanyarította a *Hymnus* elkészült kézírata alá Kölcsey Ferenc. Csaknem kétszáz év, tíz emberöltő telt el azóta. Ki tudná megszámolni, hány milliószor hangzott fel ez a magyar hazafiság eszméjét újrafogalmazó ének, amely a *Boldogasszony Anyánk, régi nagy Patrónánk* kezdetű Mária-ének érületét és a reformkori történelemfelfogást egybeolvastva lett a nemzeti megmaradás jelképe. Igaza, mint az igazán nagy verseké, ma is megrendít mindenkit, aki e közösség tagjának érzi magát.

Talán éppen ez a kikezdehetetlen, belső költői igazság ingerelte olyan sokszor az idegen hatalmak nyakunkra ültetett képviselőit, hogy megpróbálják félretolni Kölcsey *Hymnusát*, újat írasanak helyette. Rákosi például Illyést és Kodályt kérte fel a feladatára, hiába. Nem akadt valamire való költő, zeneszerző akkor Magyarországon, aki erre az áruhátra vállalkozott volna. Azóta többször is elhangzott az igény, új himnuszra van szükség, olyanra, amely nem megosztó, nem emlegeti Istent, és különösképpen nem hivatkozik a magyar történelem viharos évszázadaira. Ezek a kezdeményezések eddig mind kicsorbultak a *Hymnus* maradandó üzenetén.

De hát hogyan is született ez a költemény? Azt gondolhatnánk, a hazafias mozgalmak közepette sürgölődő költő vetette papírra, pedig nem. Kölcsey 1817-ben anyagi okok miatt kénytelen elhagyni Pestet, ez pedig, ahogy írja, kínosan éri. Teljesen visszavonul, elfordul a világtól. „Reggeltől más hajnalig szobámban

Ferenczy István: Kölcsey Ferenc ülő szobra, 1841–1846 (Magyar Nemzeti Galéria, Szobor Osztály)

járkáltam (volt egész év, hogy az udvarról nem mentem ki) – írja –; s ha sötét képeim engedték, a paraszt dal tónját találgattam. [...] S annak mintájára csináltam előbb a legmindenapibb, keresetlen pór kitételekkel dalt s azután úgy nemesítém meg az egyik sort a másik után.”

Első pillantásra különösnek tetszik, hogy a nemzeti közösség dala elszigetelt magányban fogalmazódott, emelkedettsége a népdal keresetlen egyszerűségére épül, de talán sehogy másként, csakis így jöhetett létre a sok-sok magányból közösséget, a társadalmi ellentétekből egységet óhajtó nemzeteszmény esztétikai párlata.

Ha az új himnuszra való felhívást meg is tagadták költőink, a hazafiság érzelmi és gondolati jelentésének újrafogalmazása a történelmi idő bizonyos kristályosodási pontjain elkerülhetetlenné vált. A legutóbbi emlékezetes újrafogalmazás Illyés Gyula nevéhez kötődik. „Haza a magasban” így hangzott a kilátástalan jelen valóságával a hagyomány és az eszmények igazát szembehelező program. Illyés a politikai értelemben elvesztett hazát a kultúra régióiba emelte versével. Lélek és nemzetmentő program volt ez, hiszen a magyarság egyharmada számára az intézményes haza végleg elveszett, de a kétharmad sem érezhette otthon magát a megmaradt egyharmad hazában. A magyarság egyetlen megtartó ereje a kultúra maradt. „Emlékezni bátrabb dolog lesz, mint tervezni.” így hangzik a kiábrándult tanulság. A vers kijelöli az emlékezés irányát is:

*Ha új tatárhad, ha új kufárhad
özönlí el e tiszta tájat, [...] te mondd magadban, behunyot szemmel,
csak mondd a szökat, miktől egyszer
futó homok, népek, házak
Magyarországgá összeálltak.*

Mondd magadban, így szólt a figyelmeztetés, miközben a nyilvánosság előtt, közösségi alkalmakkor a nemzeti ima helyett egyre gyakrabban hangzott fel a „nemzetközív lesz holnapra a világ” internacionalista óhaja. A szavak, az emlékezés, egyszerűen a költészet erejét hajlandók vagyunk alacsonyítani ma is. Pedig tudhatnánk, a politikai, gazdasági értelemben vett hazától megfosztott, a környező országok fenntartása alá utalt egyharmad magyarságot a népiértékek, a száműzetések, a beolvasztó törekvései ellenére nem a politikai erő, nem a gazdasági érdek, csakis és egyedül a kultúra – a szó, a hit, a dal, a jelképek, az emlékezet ereje – tartotta meg magyarnak. Nemzet és kultúra egymás nélkül nem létezhet. Politikailag halálra ítélt nemzetet is megmenthet a kultúra, de az a nemzet, amely lemond saját kultúrájáról, a politikai kibontakozás lehetőségeinek kapujában is elbukik.

A „cosmopolitismus”, amit tegnap internacionalizmussá, ma globalizációvá keresztelt át a nagyralátó közbeszéd, hangzatos jelszavakkal csábít, ígéri a nyomorúságos, a hagyományok, költezettségek vonzásában megragadt szülő-

föld helyett a csillogó nagyvilágot, a felnevelő közösség ezer köteléke helyett a szabad lélegzetű, minden felelősségről mentes jövőt, az anyanyelv tudatalatti mélységeket hordozó, sokszor fájdalommal terhelt közege helyett az emlékezéstől mentes, újdontú, az önmegvalósítás korlátlan lehetőségét kínáló világnyelv szavait. A könnyűség ígéréteinek nehéz ellenállni, legszívesebben eldobnánk magunktól mindent, ami nemzeti, ami visszahúz, ami nehéz, ami miatt lenéznek bennünket, s átadnánk magunkat az ígért, mindenben túlröpítő könnyűségnek. A maga korában Kölcsey is szembenézett ezzel a csábítással.

„Volt idő, midőn cosmopolitismus vett körül – emlékezik vissza élete vége felé egykori önmagára –, s ez időben a Magyar hazán nem függék... [de] ...a cosmopolita hidegség nálam csak futó paroxizmus lehetett, szükségesen el kellett múltnia. Szerettem anyámat, hazámat, lyánkáimat, szerettem barátaimat – s ez mind egyformán égő szerelem vala.”

Kölcsey példája tizenkilencedik századi példa, de ettől még nem biztos, hogy elavult. Szívesen mondanám, mert ezt remélem, biztosan nem. Az mindenesetre mellette szól, hogy eddig minden – a nemzetköziség szellemében fogant – támadást túlélte. És ez, azt gondolom, nemcsak esztétikai tökéletességének köszönhető, talán nem is elsősorban annak, hanem annak a belső lelki hitelességnek, amely egyszerre rezonált az egyéni sors és a néplelek segélyhívására példamutató kiállására.

Harcedzett erdélyi barátom, aki mint mondta, kamaszkora óta nem ejtett könnyet, pedig nem kevés megpróbáltatás érte, de – és ezt félig szegyenkezve, félig rejtett büszkeséggel vallotta be – ha a Himnuszt hallja, nem tud megálljt parancsolni a könnyeinek. Valamiféle őssírás fakad föl benne. És kitart a Himnuszt mellett, mert annak érvényesnek kell lennie, mondta – Nagy Lászlót idézve – minden időben.

Ez a kitartás, ha másra nem is jó, arra mindenképpen, hogy a jövő nemzedékek is szembenézhesenek ugyanazokkal a kísértésekkel, kétségekkel, amelyekkel nekünk kénytelen-kelletlen szembe kellett néznünk, de legalább módunk volt szembenézni.

ANTAL BALÁZS

Kölcsey, kultúra, fiatalok

A kultúra munkásai időről időre szükségét érzik annak, hogy munkájukat, munkájuk tárgyát és azon keresztül saját magukat vizsgálva föltegyék a kérdést: mi a kultúra és mi a kultúráközvetítő a világ számára – azon része számára, amely nem munkása, de fogyasztója, működtetője, fenntartója a kultúrának. Hogyan látja a világ azt, amit a kultúrmunkás látat a kultúrából – nemritkán kultúraalakító, kultúráközvetítő elődeit.

Amikor a mai Kölcsey-képet vizsgálom, hasonlóan cselekszem magam is – hasonló kérdésekre próbálok válaszolni. Milyen képe van a ma emberének „nemzeti imádságunk” költőjé-

Buday György: Kölcsey Ferenc, grafika, 1971 (Petőfi Irodalmi Múzeum)

